

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/53/65-69>

Günəş Məmmədova

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
dissertant

<https://orcid.org/0009-0002-1296-4969>
gunes.ehmedova.89@mail.ru

Günter Qrassın *Pişik və siçan* əsərinin məzmun və ideyası

Xülasə

Məqalə Günter Qrassın yaradıcılığının əsasını təşkil edən əsərlərdən biri olan *Pişik və siçan* əsərində müharibə və müharibədən sonrakı dövərdə yaşayan insanların cəmiyyətə uyğunlaşma cəhdlərini, fərqli insanların eyni dövrün ictimai-siyasi hadisələrinin qurbanına çevrilməsini əks etdirir. Məqalədə, həmçinin, müxtəlif ölkələrin tədqiqatçıların araşdırmalarının nəticələri də müqayisəli şəkildə işıqlandırılmışdır. Ute Brandes, Karl Ruhleder, Farah Qamar kimi tədqiqatçıların əsərin əsas ideyası haqqında fikirləri bir-biri ilə əlaqələndirilərək öz əksini tapmışdır. Yazıcının *Pişik və siçan* əsərində yaratdığı Mahlke və Pilenz obrazlarının xarakterləri həmin dövrün hadisələri müstəvisində geniş şəkildə təhlil olunmuşdur. Mahlke obrazı timsalında müharibə dövründə yaşayan insanların maddi və mənəvi problemlərinin bədii ədəbiyyata gətirilməsi məhz Qrassın yaradıcılığında özünü göstərmişdir. Pilenz də Mahlke və digər insanlar kimi həmin dövrün ictimai-siyasi problemlərinin qurbanı olmuşdur. Mahlke-nin yoxa çıxmasından sonra onun daxilində tüğyan edən vicdan əzabı dostu ilə bağlı xatirələrini yazıya köçürməsinə səbəb olmuşdur. Ancaq Pilenzin məqsədi oxucu üçün hələ də tam aydın deyildi. Yazıçı oxucunun özünün qərar verməsini istəyirdi. Ümumiyyətlə, Günter Qrassın yaradıcılığı çoxşaxəli və bir neçə ideyanı özündə birləşdirən əsərlərdən ibarətdir. Bu səbəbdən məqalədə onun *Pişik və siçan* əsəri müxtəlif aspektlərdən araşdırılmışdır.

Açar sözlər: Günter Qrass, simvolizm, fərdi təcrid, sosial uyğunlaşma, dini simvollar, nasizm, Alman ədəbiyyatı

Gunesh Mammadova

Azerbaijan National Academy of Sciences
PhD student

<https://orcid.org/0009-0002-1296-4969>
gunes.ehmedova.89@mail.ru

The Plot and Central Idea of Günter Grass's *Cat and Mouse*

Abstract

The article *Cat and Mouse*, one of the key works that form the foundation of Günter Grass's creative output, depicts the attempts of people living in the war and post-war periods to adapt to society. It reflects how different individuals fall victim to the social and political events of the same era. The article also presents the results of research by scholars from various countries, discussed in a comparative manner. The views of researchers such as Ute Brandes, Karl Ruhleder, and Farah Qamar on the main idea of the work have been intertwined and reflected in the article. The characters of Mahlke and Pilenz, created by the author in *Cat and Mouse*, have been analyzed in depth within the context of the events of that era. The depiction of the material and spiritual problems of people living during the war through the character of Mahlke is a reflection of Grass's creativity in his literary works. Like Mahlke and other characters, Pilenz also became a victim of the social and political problems of that era. After Mahlke's disappearance, the turmoil of guilt within him led to the writing down of his memories related to his friend. However, Pilenz's purpose was still not fully clear to the reader. The author wished for the reader to make their own judgment. In general, Günter Grass's works are multifaceted and consist of pieces that incorporate several ideas.

Keywords: Günter Grass, symbolism, individual isolation, social adaptation, religious symbols, Nazism, German literature

Giriş

Günter Qrass yaradıcılığı XX əsr dünya ədəbiyyatında öz novatorluğu ilə möhürünü vurmuşdu. Onun əsərlərinin mövzusu və yaratdığı obrazlar ədəbi tənqid sahəsində də bir çox ziddiyyətlərin yaranmasına səbəb olmuşdur. Bu isə öz növbəsində həmin dövrə qədər alman ədəbiyyatında olan durğunluğu aradan qaldıraraq bir canlanmaya səbəb olmuşdur. Xüsusilə yazıcının *Dansıq trilogiyası* nəinki alman ədəbi dairələrində, hətta bütün dünya ictimaiyyətində böyük əks-sədaya səbəb olmuşdu.

Günter Qrassın *Dansıq trilogiyası*nın ideya və məzmun baxımından əsasını *Pişik və siçan* povesti təşkil edir. 1960-cı illərin retrospektiv baxış bucağından 1939–1944-cü illərin müharibə dönməində bir qrup gəncin həyatı təsvir olunur. Əsərin mərkəzi fiquru 1944-cü ildə müəmmalı şəkildə yoxa çıxan Joachim Mahlkdir. Onun taleyi ilə bağlı qeyri-müəyyənlik müxtəlif dövrlərdə şayiələrin və miflərin yaranmasına gətirib çıxarmışdır.

Onun ən yaxın dostu və hekayənin nəqlçisi olan Pilenz Düsseldorfda katolik Koppinqhausda katib işləyərkən vicdan əzabından və günahkarlıq hisslərindən qurtulmaq üçün onun haqqında yazmağa başlayır.

Ancaq nəqlədən — Pilenzin niyyəti dəqiq şəkildə aydın olmur. Nəql prosesində Pilenz tez-tez söylədiklərini düzəldir, fərqli variantlar təqdim edir, ehtimallar irəli sürür və bəzən də əvvəl iddia etdiklərini belə inkar edir. Bununla yanaşı, o həmçinin yazıcılıq ambisiyası da nümayiş etdirir. Yazıçı mövzunu diqqətlə seçir, hadisələri bədii şəkildə əlaqələndirir, danışdıqlarına dini məna verir. Pilenz təkcə hekayənin nəql edən deyil, həm də yazıcının öz yaradıcılıq məqsədləri üçün formalaşdırdığı bir ədəbi fiqurdur (Duroche, 1994).

Tədqiqat

Pilenz hekayəni danışarkən gah həqiqəti danışır, gah da öz sözlərini dəyişir, şübhə yaradır. Bununla da yazıçı oxucuya bildirmək istəyir ki, bu obraz özü də bir bədii konstruksiyadır, real tarixi şəxsiyyət deyil. Qrass oxucunu yalnız hekayəni oxuyan və qəbul edən mövqedə qoymur. Pilenzin dediklərini gah inkar etməsi, gah düzəltməyə çalışması, gah da uydurma olduğunu etiraf etməsi oxucunu daim ayıq saxlayır. Beləliklə, oxucu mətnin həqiqiliyini sorğulamalı, müəllifin niyyətini anlamağa çalışmalı olur. Hekayənin ən vacib məqamları Pilenzin daxili vicdan əzabları ilə bağlıdır. Onun özünü günahkar hiss etməsi hadisələrin inkişafını istiqamətləndirir və oxucunun diqqətini xarici hadisələrdən çox daxili psixoloji gərginliyə yönəldir.

Hekayənin əvvəlində Dansiqdə təhsil alan gimnaziya şagirdləri yuxuda olan sinif yoldaşları Mahlkenin anormal dərəcədə böyük olan qırtlaq çıxıntısının üstünə bir pişik qoyurlar. Bununla da Mahlke dostlarının lağ obyektinə çevrilir və bu səbəbdən daxili və xarici təcrid yaşayır. Mahlke atasız böyüdüyü üçün özünü natamam hiss edir. Ona görə də dostlarından hörmət və diqqət qazanmaq onun üçün sadəcə bir istək deyil, yaşamaq üçün zəruri bir ehtiyacdır. Mahlke öz “qüsür”unu gizlətmək üçün fiziki gücünü və idman bacarığını ön plana çıxarır. Eyni zamanda boğazındakı fərqliliyi gizlətmək məqsədilə boynuna böyük, gözəçarpan aksesuarlar — məsələn, xaç, orden, medal taxır.

“O, çox yaraşlıq deyildi. Böyük qırtlağını düzəltməli idi. Bəlkə də problem sadəcə qırtlağında idi. Amma onun da özünəməxsusluğu var idi. Hər şeyi ölçülərlə müəyyən etmək olmaz. Onun ruhunu heç vaxt təsəvvür edə bilmədim” (Grass, 1961, p. 37).

Mahlke qızlara maraq göstərmirdi. Yalnız Tulla Pokriefke ilə əlaqəsi vardı. Amma bu da o qədər əhəmiyyətli deyildi. Çünki Tullanın da onun həyatında çox az dəyəri var idi.

“Əslində şayiələr və açıq sübutlar bunun əksini desə də, Mahlke üçün bir qadın vardısı, o da yalnız katolik Məryəm idi” (Grass, 1961, p. 43).

Dansıq körfəzində yarıbatmış bir minaaxtaran gəmi gənclərin dalğıclıq macəralarının və nasist Almaniyasının müharibə uğurları barədə lovğalanaraq etdikləri müzakirələrin məkanına çevrilir. Hətta məktəblərdə belə müharibədə və döyüşdə riskli, düşünülməmiş hərəkətlər uşaqlar və gənclərə qəhrəmanlıq və cəsarət kimi təqdim olunur. Mahlke məktəb salonunda şagirdlər qarşısında çıxış edən bir müharibə qəhrəmanından Ritter xaçını — Şərəf ordenini oğurlayanda da diqqəti tamamilə özünə çəkir. Yoldaşlarının qeydsiz-şərtsiz heyranlığı içərisində o, qısa müddət olsa da xoşbəxt olur.

Lakin bir oğurluq hadisəsi onun bütün həyatının dəyişməsinə səbəb olur. Keçmiş məktəb illərini nostalji ilə xatırlayan kapitan-leytenant keçmiş idman müəllimi Mallenbrandtdan idman dərində

iştirak etməyə icazə istəyir. Fəxrlə və bir qədər lovğalanaraq özünün əla bir idmançı olduğunu nümayiş etdirir. Lakin paltardəyişmə otağında onun ordeninin yoxa çıxdığı aşkar olunur. Əksəriyyəti dərhal Mahlkedən şübhələnir. Lakin heç kim onun adını çəkmir. Onun əvəzinə arıq və zəif Heine Buschmann günahlandırılır və cəzalandırılır. Ancaq Mahlke özü hər şeyi etiraf edir və məktəbdən kənarlaşdırılır.

Yayın qalan hissəsi üçün Mahlke yoxa çıxır. Deyilənə görə, o, hərbi-hazırlıq düşərgəsində hərbi təlim keçməkdədir. Pilenz üçün isə Mahlke olmadan yay mənasızdır. Yay tətildən sonra Mahlke yenidən ortaya çıxır və könüllü olaraq sualtı qayıq donanmasına yazıldığını elan edir. Halbuki bir neçə ay əvvəl bütün müharibə könüllülərini dəlilikdə günahlandırmışdır. Ancaq o, görünür ki, artıq böyük qırtlağından utanmır və boynundakı qabarıqlığı açıq şəkildə nümayiş etdirir. Pilenz Horst Vessell məktəbindəki digər şagirdlərdən öyrənir ki, Mahlke partizan bölgəsi olan Tuchler Heidiyə göndərilib. Pilenz Mahlkenin xalasına göndərdiyi məktubu görür. Məktubda 14 vurulmuş rus tankının bacarıqla çəkilməsi eskizi var. Mahlke əmək xidmətini başa vurduqdan sonra sualtı qayıqlarda deyil, tank bölməsində yerləşdirilir. Görünür, o, öz Şöhrət xacını qazanmaq üçün əzmlə çalışır.

Pilenz yayda təhsilini bitirdikdən sonra hərbi xidmətə çağırılır və hər yerdə bir il əvvəl orada xidmət etmiş dostunun izlərinə rast gəlir, ancaq onunla qarşılaşmır. Cəbhədən qayıtdıqdan sonra Pilenz əvvəllər təhsil aldığı gimnaziya baş çəkir və akt zalının qarşısında boynunda Şöhrət ordeni daşıyan Mahlke ilə qarşılaşır. Mahlke gimnaziyanın şagirdləri qarşısında çıxışa hazırlaşır. Ancaq məktəb direktoru Klohse ona icazə vermir. O, Mahlkenin illər əvvəl oğurluq etdiyini unutmayıb. Hətta layiqincə qazandığı orden belə onu təmizə çıxarmır (Grass, 1993).

Pilenz Mahlke üçün alternativ yollar təqdim etməyə çalışır. Lakin Mahlke buna maraq göstərmir. Onun əvvəldən yalnız bir hədəfi var idi: gotik üslublu akt zalında çıxış etmək. Rədd edilmək onun üçün ordenini də mənasızlaşdırırdı. Ancaq o, bu alçaldılmanı cəzasız buraxmaq niyyətində deyildi. Pilenzlə birlikdə o, gecə Klohsenin evi qarşısında pusquya yatır və ona iki möhkəm şillə vurur. Ertəsi səhər ayından sonra Mahlke cəbhəyə qayıtmaq niyyətində olmadığını bildirir. Müxtəlif səbəblər söyləyir, ancaq Pilenz ona inanmır. Aydın olur ki, Mahlke artıq fərari hesab edilir və mütləq gizlənməlidir.

Əsərdə Mahlkenin ölümü onun daxili psixoloji çöküşü və cəmiyyətin ona olan amansız təzyiqlərinin nəticəsi olaraq baş verir. Ölümünün dəqiq səbəbi və necə baş verdiyi əsərin sonunda açıq şəkildə izah edilmir, amma onun ölümünün cəmiyyətin və ətrafındakıların onu anlamaqda və qəbul etməkdə çətinlik çəkməsi ilə əlaqəli olduğu düşünülür (Lawson, 1985).

Yeniyetmələrin aqressiv düşüncə tərzini gimnaziyanın nasist ideologiyasına yönəlmiş pedaqoji təcrübəsi ilə uzlaşır. Klassik alman idealizminin dərin mənəvi və intellektual dəyərləri məktəbdə təhrif olunur. Əsl mədəni və fəlsəfi irs öz mahiyyətini itirir və ideoloji məqsədlərə xidmət edir. Müharibə zamanı xüsusi şücaət göstərmiş şagirdlərin akt zalında qəhrəman kimi çıxış etməsinə icazə verilir. Şagirdlərin həyatında əvvəllər mövcud olan dəyərlər sistemi getdikcə nasist ideologiyasına uyğunlaşır. İdman müəllimi həm də din fənnini tədris edir. Kilsə də Hitler ideologiyasının xidmətində işləyir (Rosenberg, 1955).

Dinlə əlaqədar ən önəmli mərasimlər isə nasist ideologiyasının alətinə çevrilmişdir. Müharibə dini çərçivədə müqəddəsləşdirilir. Bu dövrdə Almaniyada bütün sahələr — kilsə, ordu, təhsil, idman — hamısı eyni məqsədə xidmət edir. Gəncləri müharibəyə yönləndirmək "Führer, Gott und Vaterland" — yəni siyasət, din və millət anlayışları birləşdirilərək şagirdlərin beyinlərinə yeridilir (Brandes, p. 31).

Pilenz Mahlkenin öz dəyərlərini mahiyyət etibarilə yanlış olan bir cəmiyyətə inteqrasiya etdirmək cəhdləri üzərində düşündükdə bu qənaətə gəlir ki, onun dövrünün idealizmi məqsədyönlü şəkildə sui-istifadəyə məruz qalmışdır. Pilenz heç vaxt Mahlkenin düşüncələri barədə qəti nəticəyə gələ bilmir. Bu, bir tərəfdən Mahlkenin müəmmalı şəkildə yoxa çıxması, digər tərəfdən isə onun daxili aləminin dərinliklərinə nüfuz etmək imkanının məhdudluğu ilə bağlıdır. Beləliklə, Pilenz üçün Mahlkenin təfəkkürünün və təcrübələrinin tam təsiri mümkün olmur və bu da onun şəxsi qənaətlərində müəyyən boşluq yaradır.

İnsanlar inanclarını tamamilə itirmələrinə baxmayaraq, Pilenzin Mahlke ilə bağlı xatirələrini müəyyən mənada “dini etiraf” kimi şərh etmək mümkündür. Çünki onun danışiq forması sadəcə keçmişin obyektiv rekonstruksiyası deyil, daha çox günah və məsuliyyətlə bağlı daxili mübarizəni əks etdirir. Beləliklə, bu xatırlama prosesi katolik dini inancında olduğu kimi yalnız günahın dilə gətirilməsi deyil, həm də vicdanın yüngülləşdirilməsi xarakteri daşıyır. Lakin Pilenzin etirafı günahın bağışlanmasına gətirib çıxarmır. Əksinə, danışmaq sadəcə onun öz keçmişini açıq-aşkar şəkildə göstərir və bununla da xilasın mümkünsüzlüyünü üzə çıxarır (Rimmon-Kenan, 2014).

Əsərdə katolik simvollar əsas yer tutur. Bununla yazıçı öz ölkəsində baş verən reallıqlara diqqət yetirir. Əsər sosial və dini simvollarla əlaqədar olaraq paradoksal komponentlərə malikdir. Əsərin əsas simvolik elementi pişik və siçandır. Pişik cəmiyyəti, təzyiqi və nəzarəti təmsil edir, siçan isə fərdi, zəif və təqib olunanı simvollaşdırır. Mahlkenin boynundakı qabarıq çıxıntı onun fərqliliyinin simvolidir və bu çıxıntıyı gizlətmək cəhdləri — yun toplar, şallar — onun cəmiyyətə uyğunlaşma arzusu ilə bağlıdır. Farah Qamar qeyd edir ki, Mahlkenin bütün həyatı pişik və siçan oyununu oynamaqdan ibarətdir. O, cəmiyyətin simvolu olan pişikdən qaçaraq qəhrəman olmağa çalışır. Daha geniş mənada Mahlke simvolik olaraq xristian həyatını və əzablarını təmsil edir. Onun ölümü, ikinci gəliş zamanı Xristin yenidən çarmıxa çəkiləcəyini simvollaşdırır (Qamar, 2019, p. 462).

Digər dini simvol isə bir qrup məktəbli oğlanların kilsə xidməti zamanı dəniz müharibəsi tarixini əzbərləmələri ilə əlaqədardır. Bu zaman dini və sosial fərqlər aşkara çıxır. Bu, eyni zamanda katolik kilsəsindəki inqilabi dəyişikliklərin yaxınlaşdığını göstərir. Qrass açıq şəkildə oxucuların diqqətini gənclərin yeni ideyalarının inkişafına yönəldir.

Mahlkenin Məryəm anaya olan ifrat ibadəti onun xristian messianizminə yaxın obraz yaratmasına səbəb olur. Məsih insanları və ya xalqı fəvqəladə bir vəziyyətdən, əzabdan və böhrandan çıxara biləcək bir şəxsdir. Karl H. Ruhleder qeyd edir ki, Mahlke İsa peyğəmbərə oxşar xilaskar obraz kimi təqdim olunur, lakin bu xilas cəmiyyət tərəfindən inkar edilir (Ruhleder, 1966, p. 601). Bu, Günter Qrassın dini struktur və dəyərlərin gənc fərdlərə necə yükləndiyini sorğulamasının bariz nümunəsidir.

Başlanğıcda *Der Ritterkreuzträger* (“Cəngavər xaçının sahibi”) adlandırılan *Pişik və siçan* əsəri *Hundejahre* (“Çətin illər”) əsərinin üçüncü hissəsi kimi düşünülmüşdü. Lakin sonradan müəllif onu ayrıca nəşr etmək qərarına gəlir. İctimai dəyişikliklər, xüsusilə 1960-cı illərdəki mədəni və sosial liberallaşma Qrassın əsərinin oxucu auditoriyasını genişləndirdi. Tənqid və mübahisələrə məruz qalan *Pişik və siçan* əsəri zaman keçdikcə müharibədən sonrakı kollektiv yaddaşı formalaşdıran ən təsirli əsərlərdən birinə çevrildi (Schlant, 1999).

Yazıcının digər əsərləri kimi bu əsəri də güclü avtobioqrafik elementlərə malikdir. Mahlke və Pilenz personajları Günter Qrassın öz həyatından müəyyən elementləri əks etdirir. Həm Mahlke, həm də Pilenz Qrass kimi Dansiqdəki Conradinium gimnaziyasında oxuyub. Qrass ikinci dünya müharibəsinin sonlarına yaxın hərbi hava qüvvələrində köməkçi olub, sonra əmək xidmətinə göndərilib və nəhayət, tank bölüyündə xidmət edib. Pilenz də Qrass kimi Cottbus yaxınlığında yaralanıb (Sebald, 2003).

Yazıçı müharibə zamanı nasistlərə qarşı açıq-tənqidi münasibət göstərməyib, bu da sonralar onun əsərlərində əks olunub. Qrassın sürreal və qrotesk üslubu onun əsərlərində konkret şəxsi təcrübələrini ifadə etməsinə imkan verir. *Pişik və siçan* əsərini nəql edən Pilenz *Tənəkə təbil* əsərinin baş qəhrəmanı Oskara bənzəyir. Çünki o, günahkarlıq hissi ilə əlaqədar olaraq öz ambivalent münasibətini danışmağa məcbur olur. O, müharibə dövrü zamanı Dansiqdə yaşayan Mahlkeyə qarşı heyranlıq duyur, həm də onu qışqandır. Mahlke Polşa donanması gəmisində gizlənməyə çalışarkən Pilenzin dəstəyinin olmaması səbəbindən həyatını itirir və bu xəyanət kimi qəbul edilir. Oskarın həyatında olduğu kimi, o, müharibəni sağ-salamat keçirir, sanki öz uğursuzluğunu və Mahlkenin həyatını danışmaq üçün həyatda qalır (*Grass and His Critics*, 1997).

Nəticə

Məqalədə araşdırılan mövzu ilə bağlı əldə edilən nəticələr göstərir ki, Günter Qrassın *Pişik və siçan* əsəri çoxsaylı tədqiqatçıların bir çox aspektlərdən araşdırdığı mövzudur. Əsərin dil, üslub və strukturunu nəzərə alaraq deyə bilərik ki, bu mövzu ilə bağlı aydınlaşdırılmalı məsələlər hələ də mövcuddur. Farah Qamar, K.Ruhleder, Ute Brandes kimi bir çox tədqiqatçılar əsərin simvolikasını geniş şəkildə təhlil etmişdir. Bu təhlillərdən çıxan nəticəyə əsaslanaraq deyə bilərik ki, Qrassın yaradıcılığı ümumilikdə özündə bir neçə ideyanı simvollar və dini elementlər vasitəsilə birləşdirir. Gələcəkdə həmin məsələlərin daha da dərin araşdırılmasına ehtiyac var.

Ədəbiyyat

1. Brandes, U. (1998). *Günter Grass*.
2. Duroche, L. (1994). Gunter Grass's *Cat and Mouse* and the phenomenology of masculinity. New York University Press, 74–95.
3. Grass, G. (1961). *Katz und Maus*. Luchterhand.
4. Grass, G. (1993). *The Tin Drum* (R. Manheim, Trans.). Alfred Knopf.
5. Grass, G., & his critics. (1997). *The Cat and Mouse*. Cambridge University Press.
6. Lawson, R. H. (1985). *Günter Grass* (Literature & Life). Ungar Publishing.
7. Qamar, F. (2019). Symbolic significance in Günter Grass's *Cat and Mouse*. *Journal of Research and Reviews in Social Sciences*, 2(2), 461–465.
8. Rimmon-Kenan, S. (2014). Discourse in psychoanalysis and literature. In *Routledge Revivals*. Routledge, 176–187.
9. Rosenberg, A. (1955). *Das Reich des Heiligen Geistes*. O. W. Barth.
10. Ruhleder, K. H. (1966). A pattern of messianic thought in Günter Grass's *Cat and Mouse*. *The German Quarterly*, 39(4), 599–612.
11. Schlant, E. (1999). *The language of silence: West German literature and the Holocaust*. Routledge.
12. Sebald, W. G. (2003). *Luftkrieg und Literatur*. Carl Hanser Verlag.

Daxil oldu: 22.06.2025

Qəbul edildi: 19.10.2025